

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA ILMIY IZLANISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Qayumova Barno Abdishukurovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti assistenti

barnoqayumova@gmail.com

Annotatsiya. Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, ushbu jarayonning mazmuni va uni tashkil etishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Oliy pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning ilmiy muammolarni aniqlash, tadqiqot savollarini shakllantirish, ilmiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish, farazlar ilgari surish, dalillarni umumlashtirish va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishda tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim muhiti, mustaqil izlanish faoliyati, pedagogik rahbarlik, refleksiv tahlil va ilmiy axborot bilan ishlash madaniyatining ahamiyati asoslangan. Shuningdek, ilmiy izlanish faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish va uning natijalarini baholashga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan. Taklif etilgan yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida tadqiqotchilik faoliyatini tizimli tashkil etish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, ilmiy izlanish, tadqiqot ko'nikmalari, pedagogik shart-sharoitlar, ilmiy tafakkur, mustaqil faoliyat, tadqiqot kompetensiyasi, refleksiya, ilmiy axborot, pedagogik ta'lim.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayoni ta'lim oluvchilarga nazariy bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ilmiy axborotlardan samarali foydalanish va asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini

rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Chunki kelajakdagi pedagogik faoliyatda o'qituvchi turli ta'limiy muammolarga duch keladi va ularni hal qilish uchun mavjud bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llashi, zarur ma'lumotlarni izlab topishi hamda o'z faoliyati natijalarini tahlil qilindi.

Ilmiy izlanish ko'nikmalari bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu ko'nikmalar pedagogik hodisalarni kuzatish, muammoning mohiyatini aniqlash, ilmiy manbalarni o'rganish, tadqiqot savolini shakllantirish, dalillarni taqqoslash va xulosalarni asoslash kabi faoliyatlarni qamrab oladi. Bunday faoliyatlar o'qituvchining pedagogik jarayonni chuqurroq anglashiga, ta'limiy vaziyatlarga tanqidiy yondashishiga va o'z kasbiy faoliyatini takomillashtirishiga yordam beradi.

Biroq ilmiy izlanish ko'nikmalari o'z-o'zidan shakllanmaydi. Ularni rivojlantirish uchun talabaning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan, izlanishga undaydigan va fikrlash jarayonini rivojlantiradigan pedagogik muhit zarur. Agar ta'lim jarayoni asosan tayyor ma'lumotlarni o'zlashtirish va ularni takrorlashga yo'naltirilsa, talabalarning mustaqil tadqiqot olib borish imkoniyatlari yaratiladi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini asoslash va ta'lim jarayoniga joriy etish usullarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Ilmiy izlanish ko'nikmalari shaxsning muayyan muammoni o'rganish, zarur axborotni izlash, ma'lumotlarni tahlil qilish, ilmiy farazlar ishlab chiqish va olingan natijalarni asoslashga qaratilgan amaliy faoliyat usullarini egallashini ifodalaydi. Bo'lajak o'qituvchilarda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish ularning pedagogik hodisalarni chuqur o'rganishi va kasbiy faoliyatiga ilmiy yondashuvni tatbiq etishi uchun imkoniyat yaratadi.

Ilmiy izlanish ko'nikmalarini mazmuniga ko'ra bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlarga ajratiladi.

Birinchidan, **muammoni aniqlash ko'nikmasi** talabanning pedagogik vaziyatni kuzatishi, undagi qiyinchiliklarni ajratishi va o'rganilishi zarur bo'lgan savolni shakllantirishini anglatadi. Masalan, talaba ta'lim oluvchilarning muayyan topshiriqlarni bajarishda qiynalayotganini kuzatib, bu holatning ehtimoliy sabablarini o'rganishga kirishadi.

Ikkinchidan, **ilmiy axborot bilan ishlash ko'nikmasi** tadqiqot mavzusiga mos manbalarni topish, ularning ishonchliligini baholash, turli mualliflarning qarashlarini qiyoslash va olingan ma'lumotlarni tizimlashtirishni qamrab oladi. Bu jarayonda talaba manbalardan ko'chirib olish bilan cheklanmasdan, ularning mazmunini tahlil qilishi va tadqiqot savoli bilan bog'lashi zarur.

Uchinchidan, **tadqiqotni rejalashtirish ko'nikmasi** maqsad va vazifalarni belgilash, tadqiqot savollarini ishlab chiqish, tegishli metodlarni tanlash va kutiladigan natijalarni aniqlash bilan bog'liq.

To'rtinchidan, **tahliliy va dalillash ko'nikmasi** to'plangan ma'lumotlarni solishtirish, muhim dalillarni ajratish, farazlarning asoslanganligini tekshirish va muqobil izohlarni ko'rib chiqishni nazarda tutadi.

Beshinchidan, **natijalarni umumlashtirish va reflektiv baholash ko'nikmasi** talabanning o'z xulosalarini asoslash, tadqiqot cheklovlarini aniqlash, yo'l qo'yilgan xatolarni tahlil qilish va keyingi izlanish yo'nalishini belgilash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu ko'nikmalar o'zaro bog'liq bo'lib, birining rivojlanishi boshqalarining shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ularni alohida mashqlar orqali emas, balki izchil tashkil etilgan tadqiqot faoliyati jarayonida rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonining mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllari o'zaro muvofiqlashtirildi. Ushbu maqsadda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim muhiti talabanning savol berishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, turli qarashlarni taqqoslashi va o'z fikrini

dalillar bilan asoslashiga imkon berishi kerak. Bunday muhitda o'qituvchi faqat tayyor bilimlarni yetkazuvchi emas, balki talabani mustaqil izlanishga yo'naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi.

Ta'lim jarayonida ochiq turdagi savollar, muammoli topshiriqlar, kichik tadqiqot loyihalari va ilmiy munozaralardan foydalanish talabalarning izlanishga bo'lgan qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi. Bunda xato faqat salbiy natija sifatida emas, balki tahlil qilish va yangi xulosa chiqarish imkoniyati sifatida ko'rib chiqilishi muhimdir.

Ilmiy izlanish ko'nikmalari muntazam amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu sababli talabalarga kichik hajmdagi tadqiqot topshiriqlaridan boshlab, bosqichma-bosqich murakkablashib boradigan mustaqil ishlarni bajarish imkoniyati yaratildi.

Dastlab talabalar berilgan muammoga mos manbalarni topish va ularni umumlashtirishga yo'naltiriladi. Keyingi bosqichlarda esa mustaqil tadqiqot savolini ishlab chiqish, ma'lumot to'plash, ularni tahlil qilish va xulosalarni asoslash talab etiladi. Bunday izchillik talabaning tadqiqot faoliyatini rejalashtirish va boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, topshiriqlar talabaning tayyorgarlik darajasiga mos bo'lishi, ortiqcha murakkablik yoki tayyor ko'rsatmalarga haddan tashqari bog'liqlik yuzaga kelmasligi kerak.

Ilmiy izlanish jarayonida talaba mustaqil faoliyat yuritishi bilan birga, zarur metodik ko'makka ham ehtiyoj sezadi. Shu sababli pedagogik rahbarlik talabaning mustaqilligini cheklamagan holda uning izlanish faoliyatini qo'llab-quvvatlashi zarur.

O'qituvchi muammoni aniqlash, manbalarni tanlash, tadqiqot metodini asoslash va xulosalarni tekshirish jarayonida yo'naltiruvchi savollar berishi, bajarilgan ishning kuchli va takomillashtirilishi zarur jihatlarini ko'rsatiadi.

Konstruktiv fikr-mulohaza aniq dalillarga asoslanishi va talabaga keyingi faoliyatini qanday yaxshilash mumkinligini tushuntirishi kerak. Bu yondashuv

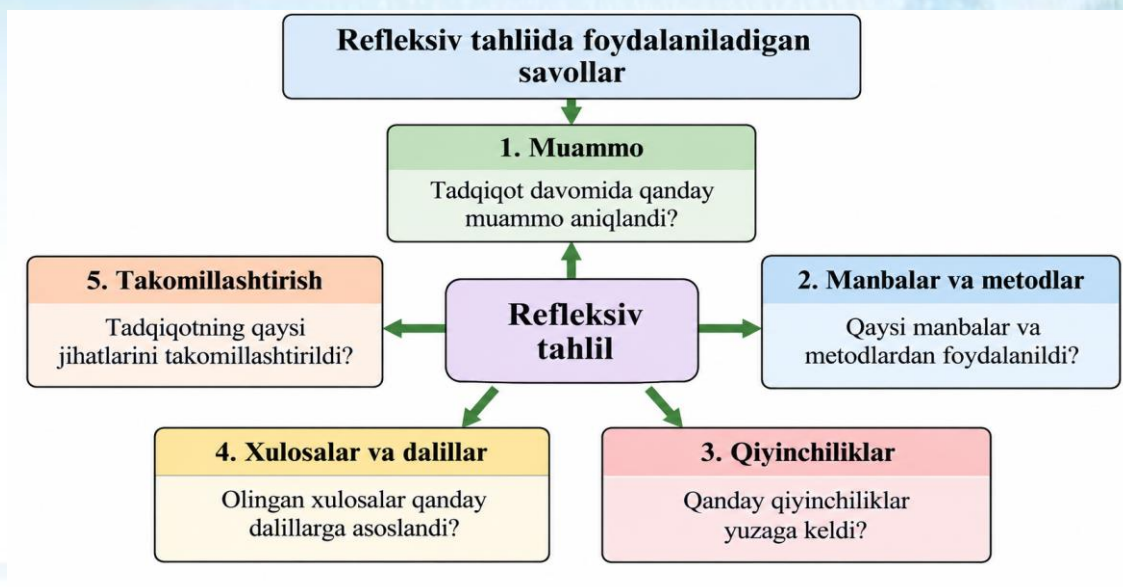
talabaning o'z imkoniyatlariga ishonchini qo'llab-quvvatlash bilan birga, ilmiy faoliyat sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Refleksiya talabaning o'z faoliyati, qabul qilgan qarorlari va olingan natijalarini ongli ravishda tahlil qilish jarayonidir. Ilmiy izlanishda refleksiya muhim ahamiyatga ega, chunki dastlabki faraz har doim ham tasdiqlanmasligi, tanlangan metod kutilgan natijani bermasligi yoki yangi savollar paydo bo'ladi[8]. Talabalar tadqiqot kundaligi yuritish, bajarilgan ishlarni o'z-o'zini baholash varaqalari yordamida tahlil qilish va o'z xulosalarini guruhda muhokama qilish orqali refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirildi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida ilmiy ma'lumotlarni topish imkoniyatlari kengaygan bo'lsa-da, axborotning ishonchliligini baholash muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Bo'lajak o'qituvchilar ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va boshqa manbalardan foydalanishda ularning muallifi, nashr manbasi, dalillari va tadqiqot metodlariga e'tibor qaratishlari kerak[10]. Ilmiy axborot bilan ishlash Ilmiy izlanish ko'pincha fikr almashish, turli qarashlarni taqqoslash va umumiy muammoni birgalikda o'rganish orqali rivojlanadi. Shu sababli kichik guruhlarda tadqiqot olib borish, ilmiy muhokamalar tashkil etish va natijalarni taqdim qilish talabalarning izlanish faoliyatini boyitdi.

madaniyati manbalarni to'g'ri ko'rsatish, iqtiboslarni belgilangan qoidalarga muvofiq rasmiylashtirish va boshqa mualliflarning fikrlarini o'z fikridan farqlashni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayonda talabalarni axborotni tanqidiy tekshirishga, turli manbalardagi qarashlarni qiyoslashga va xulosalarni bir nechta dalil asosida shakllantirildi.

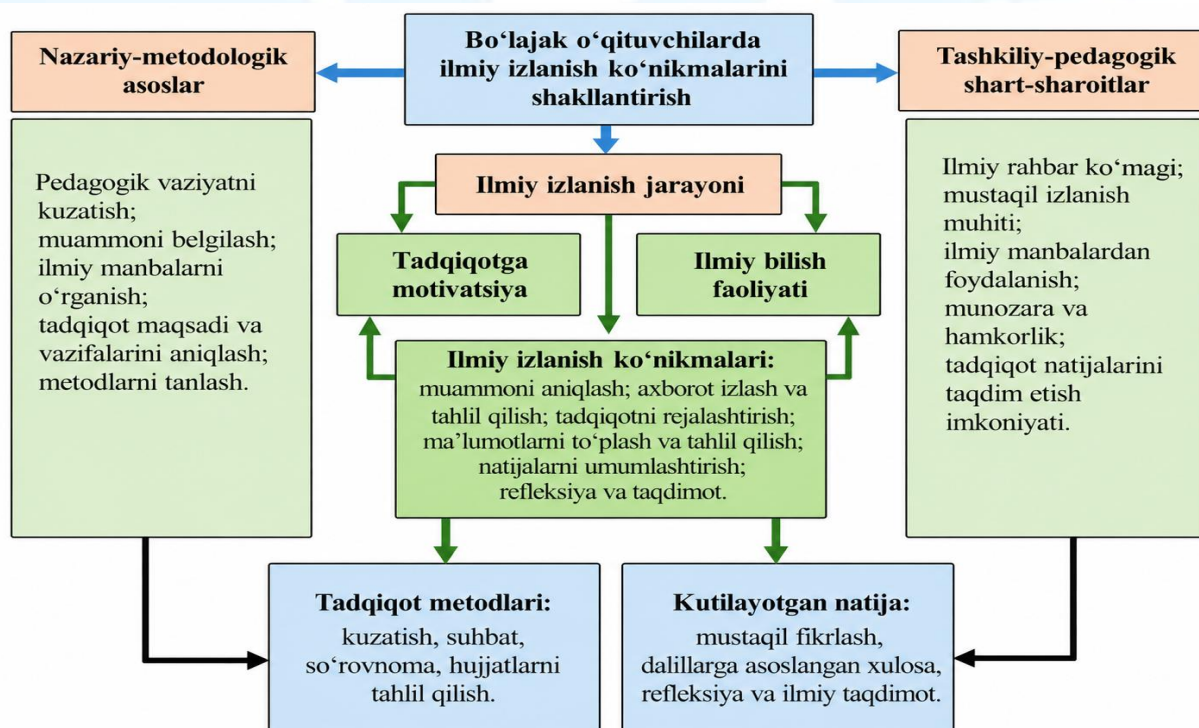
Ilmiy izlanish ko'pincha fikr almashish, turli qarashlarni taqqoslash va umumiy muammoni birgalikda o'rganish orqali rivojlanadi. Shu sababli kichik guruhlarda tadqiqot olib borish, ilmiy muhokamalar tashkil etish va natijalarni taqdim qilish talabalarning izlanish faoliyatini boyitdi.

1-rasm. Refleksiv tahlilda foydalaniladigan savollar

Bunday savollar talabaning o'z faoliyatiga tanqidiy, lekin konstruktiv munosabatda bo'lishini qo'llab-quvvatlaydi.

Hamkorlikdagi faoliyat davomida talabalar vazifalarni taqsimlash, o'z fikrini asoslash, boshqa qarashlarni tinglash va umumiy xulosaga kelishni o'rganadilar. Bunda har bir talabaning individual hissassi ham hisobga olinishi kerak.

2-rasm. Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik modeli.

Ushbu bosqichlar o'zaro bog'liq bo'lib, tadqiqot davomida avvalgi bosqichlarga qaytish zarurati yuzaga keladi. Masalan, yangi ma'lumotlar dastlabki savolni aniqlashtirishga yoki tanlangan metodni qayta ko'rib chiqishga olib keldi.

Ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida baholash faqat tayyorlangan ishning hajmi yoki rasmiy ko'rinishiga asoslandi. Talabanning muammoni aniqlash, manbalarni tahlil qilish, dalillarni tekshirish va o'z faoliyatini baholash qobiliyatlari ham hisobga olinishi kerak.

Buning uchun quyidagi mezonlardan foydalanish taklif etiladi:

Muammoli-tahliliy mezon: muammoni aniq ifodalash, uning sabablarini aniqlash va tadqiqot savolini shakllantirish qobiliyati.

Axborot-tahliliy mezon: tegishli ilmiy manbalarni izlash, ularning ishonchliligini baholash va turli qarashlarni qiyoslash qobiliyati.

Tashkiliy-metodik mezon: tadqiqot maqsadini belgilash, vazifalarni rejalashtirish va mos metodlarni tanlash qobiliyati.

Dalillash mezoni: olingan natijalarni dalillar bilan asoslash, muqobil izohlarni ko'rib chiqish va xulosalarni tekshirish qobiliyati.

Refleksiv mezon: bajarilgan ishni tahlil qilish, xatolar sabablarini aniqlash va keyingi faoliyatni takomillashtirish qobiliyati.

Har bir mezon bo'yicha aniq indikatorlar va baholash vositalari ishlab chiqildi. Masalan, muammoni aniqlash qobiliyati yozma tahliliy topshiriq orqali, manbalar bilan ishlash sifati adabiyotlar sharhi orqali, refleksiv ko'nikmalar esa tadqiqot kundaligi va o'z-o'zini baholash orqali o'rganildi. Ushbu mezonlar nazariy taklif bo'lib, ularni amaliyotda qo'llashdan oldin ekspertlar bahosi va sinov topshiriqlari yordamida aniqlandi[9]. Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirish oliy pedagogik ta'lim mazmunini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ilmiy izlanish

ko'nikmalari pedagogik muammolarni aniqlash, ilmiy axborotni tahlil qilish, tadqiqotni rejalashtirish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va o'z faoliyatini refleksiv baholash qobiliyatlarini qamrab oladi.

Tahlillar asosida ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish, mustaqil izlanish faoliyatini tizimli tashkil etish, pedagogik rahbarlikni ta'minlash, refleksiv tahlilni rivojlantirish, ilmiy axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish va hamkorlikdagi tadqiqot faoliyatini yo'lga qo'yish muhim pedagogik shart-sharoitlar sifatida belgilandi. Shu bilan birga shart-sharoitlar bir-birini to'ldirgan holda tashkil etilganda, talabalarning ilmiy izlanishga jalb etilishi va tadqiqot faoliyatini izchil o'zlashtirishi uchun zarur imkoniyatlar yaratildi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarning samaradorligi faqat nazariy mulohazalar bilan emas, balki amaliy diagnostika va pedagogik tajriba-sinov natijalari bilan tasdiqlandi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ilmiy izlanish ko'nikmalarining rivojlanish darajalarini aniqlash, ishonchli diagnostik vositalarni ishlab chiqish va taklif etilgan pedagogik shart-sharoitlarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini tekshirish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bacon K. Inquiry in Teacher Education: Experiences of Lecturers and Student Teachers // Irish Educational Studies. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1080/03323315.2023.2189139>.
2. ECD. Teaching as a Knowledge Profession: Studying Pedagogical Knowledge across Education Systems. Paris: OECD Publishing, 2021.
3. Xodjayev B., Choriyev A., Saliyeva Z. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.

4. Kurbanbayeva O. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar tahlili // Fan va jamiyat. 2025. № 7-2. B. 49–51.
5. Abdullayeva N. Bo'lajak pedagoglarning ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish ijtimoiy pedagogik zarurat sifatida // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 2025.
6. Maxmudov B. Bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari // Science Time. 2026. DOI: <https://doi.org/10.66345/stj.v4i2.4916>
7. Maxmudov B. Bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy usullari // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 2026. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18667471>.
8. Qayumova G. A. Matematika fanini o'qitishda talabalarning mustaqil ishlash kompetensiyani rivojlantirish // Экономика и социум. – 2024. – №. 11-2 (126). – С. 343-348.
9. Qayumova G. RAQAMLASHTIRILGAN MUHITDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARNING O'RNI // Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – С. 505-508.
10. Qayumova G. A. Oliy matematika fanini o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil ishlash kompetensiyani rivojlantirish // SCIENCE and SOCIETY. – 2025. – №. 1-2. – С. 49-51.